

فصلنامه بین المللی قانون یار

License Number: 78864 Article Cod: 2020S4D13SH21M ISSN-P: 2538-3701

بررسی قاچاق اعضای بدن انسان در نظام حقوقی ایران و اسناد بین المللی

(تاریخ دریافت ۱۳۹۸/۱۰/۱۵، تاریخ تصویب ۱۳۹۹/۰۳/۱۲)

مهرداد کیانیان^۱

کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز

دکتر مرتضی عبدی

دکتری حقوق بین الملل عمومی، مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز

چکیده

از جمله اقدامات ضد حقوق بشری که امروزه گریبانگیر جامعه جهانی و همچنین کشور ایران می باشد مساله قاچاق اعضای بدن انسان است که امروزه نظاره گر افزایش بی سابقه آن می باشیم که توسط سازمان های جنایتکار بین المللی صورت می گیرد. با پیشرفت تکنولوژی و گسترش جوامع، اعمال مجرمانه و پدیده های ضد حقوق بشری نیز دچار تغییرات و تحولات اساسی گشته است. می توان قاچاق انسان (به منظور برداشتن اعضا - فحشا و...) را بعد از قاچاق مواد مخدر و قاچاق اسلحه به عنوان سومین منبع درآمد به وسیله سازمان های جنایی فراملی دانست. کمک تیم های پزشکی ماهر اعم از جراحان و پرستاران و کادرهای بیمارستانی در فرآیند ارتکاب این جرم غیر قابل انکار می باشد چرا که در بحث برداشتن اعضای بدن و پیوند اعضا، بدون وجود تیم های پزشکی و اقدامات و مراقبت های آنان انجام اینگونه جرایم غیر ممکن می باشد. کودکان و زنان و مردان جوان به دلایل مختلف بیشتر در

مقایسه با سایرین قربانی این جرم واقع می شوند. در این مقاله به بررسی و تبیین قوانین و کنوانسیون های بین المللی موجود در این زمینه و جنبه های جدید موضوع و شناسایی و تبیین خلاء ها و نواقص موجود در این زمینه در داخل و خارج کشور و همچنین ارائه راهکار هایی جهت بهبود اوضاع و جلوگیری از گسترش این پدیده مجرمانه با تصویب قوانین جدید و بروزتر پرداخته شده است

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۳۹۰

فصلنامه علمی - حقوقی قانون‌یار - دوره چهارم - شماره سیزدهم - بهار ۱۳۹۹

واژگان کلیدی: قاچاق اعضای بدن انسان، ضد حقوق بشری، پیوند اعضا، قاچاق انسان،

سازمان های جنایی فراملی

پدیده شوم قاچاق از سالیان دور در سراسر دنیا وجود داشته است. قاچاق انسان به دلایل مختلف و گوناگونی انجام می شود ولی یکی از دلایلی که مورد بحث موضوع ما می باشد، قاچاق انسان به منظور برداشتن اعضای بدن می باشد. جنبه فراملی و سازمان یافتگی این جرم سبب شده است که اکثر کشورهای جهان حداقل بعنوان مبدا یا مقصد این جرم واقع شوند. در حال حاضر جنبه بین المللی بودن در بسیاری از جرم های سازمان یافته به خصوصیات این جرم ضد حقوق بشری اضافه شده است. در جرایم بین المللی، رفتار مجرمانه، علیه ارزش های مشترک بشری تحقق می یابد که ارتکاب آن احساسات همه افراد بشر را صرف نظر از تابعیت بزهکار یا بزه دیده جریحه دار می سازد. از این رو مقابله با این پدیده مستلزم همکاری کشورهای در سطح بین المللی می باشد و تمامی کشورهای درگیر و حتی غیر درگیر باید برای پیشگیری و مبارزه با قاچاق اعضای بدن انسان تلاش خود را بکنند. با توجه به پیشرفت علم پزشکی در زمینه پیوند اعضا بعنوان شیوه درمان برخی از بیماری ها و افزایش متقاضیان پیوند اعضا از یک سو در جهان و کمبود عضو پیوندی از سوی دیگر باعث شده تا عده ای از افراد جهت کسب سودی هنگفت، به قاچاق اعضای بدن انسان روی بیاورند. از طرفی دیگر پدیده قاچاق اعضای بدن انسان موجب تضعیف اهدای عضو انسان دوستانه شده است. امروزه در اکثر کشورهای جهان این معضل وجود دارد چرا که از سویی با گسترش و پیشرفت بیماری ها در سراسر جهان، کمبود عضو بیش از پیش خودنمایی می کند و در این بین قاچاقچیان در فکر سودی سرشار از این امر به خرید یا سرقت اعضای بدن انسان اکثرا از کشورهای جهان سومی و کمتر توسعه یافته می کنند و به مشتریان دست به نقد خود در کشورهای ثروتمند و پیشرفته می فروشند. اثرات و آسیب های گسترده و بعضا غیر قابل جبران این جرم بر جامعه و اعضای آن از یک سو و عدم وجود قوانین کامل و شفاف از سویی دیگر ضرورت توجه به این مسئله را آشکار می سازد. امروزه بسیاری از کشورها درگیر این پدیده می باشند که کشور ما ایران نیز از تیررس قاچاقیان در امان نمانده است و همانند سایر کشورها گرفتار این پدیده رو به

گسترش شده است. امروزه قاچاق اعضای بدن به چند صورت انجام می گیرد که در روش اول با قاچاق انسان به ویژه زنان و کودکان به خارج از کشور اعضای بدن آنان برداشته می شود و در روش دوم اعضای بدن انسان در داخل کشور بصورت قانونی یا غیرقانونی خریداری و معامله می شود و یا با ایراد جنایت و سرقت اعضای بدن فرد آن عضو را به خارج از کشور قاچاق می کنند. در کشورهایی نظیر روسیه و اسرائیل و چین این عمل (قاچاق اعضای بدن) یکی از سودمندترین تجارت ها می باشد. (میرمحمد صادقی، ۱۳۹۶: ۸۶/۱)

بخش اول: کلیات و مفاهیم

بند اول: قاچاق

واژه قاچاق در لغت به معنی تردستی و کاری است که به طور پنهانی انجام می شود. این عبارت برگرفته از کلمه ترکی قاچماق به معنای فرار کردن می باشد. قاچاق در معنی اسم مصدر یعنی انجام دادن کاری پنهانی و برخلاف قانون. در معنای اسم آلت، متاعی است که معامله یا ورود آن به داخل کشور ممنوع شده است. (عمید، ۱۳۵۵: ۳۸/۱) کلمه قاچاق در فرهنگ معین به معنای خرید و فروش غیر قانونی اجناس آمده است. (معین، ۱۳۷۳: ۸۵/۲) هم چنین این کلمه در لغت نامه دهخدا به معنی برده، ربوده و آنچه ورود آن به کشور و یا معامله آن از طرف دولت ممنوع است، می باشد. (دهخدا، ۱۳۳۹: ۱۶۵/۳۸) در ترمینولوژی حقوق در تعریف قاچاق آمده است: حمل و نقل کالا از نقطه ای به نقطه ای، خواه دو نقطه مزبور در داخل کشور باشد، قاچاق داخلی، خواه یک نقطه در داخل و یک نقطه در خارج باشد که آن را قاچاق خارجی می گویند. (لنگرودی، ۱۳۷۷: ۶۵/۱) به طور کلی میتوان گفت که: قاچاق به معنی ورود غیرقانونی کالا و هر چیزی که از کشور دیگر به کشور مقصد بدون اجازه دولت کشور مقصد می باشد مانند: قاچاق کالا- مواد مخدر و...

در فرهنگ حقوقی (بلک) تعریف واژه قاچاق زیر مجموعه (کانترا باند) آمده است و طبق این فرهنگ نامه این واژه در دو معنی استفاده می شود: ۱- تجارت غیرقانونی یا ممنوعه ۲-

کالاهایی که غیرقانونی وارد، صادر یا تصرف می شود. یکی از حقوقدانان قاچاق را اینگونه تعریف کرده است: قاچاق عبارت است از واردات و صادرات کالا و هر چیزی که به موجب قانون واردات یا صادرات آن ممنوع یا در انحصار دولت است یا بدون تشریفات و مقررات قانونی و پرداخت عوارض و حقوق گمرکی وارد یا صادر شده باشد. خرید و فروش و حمل و نگهداری این کالا در مواردی که قانون صریح بیان داشته است نیز در حکم قاچاق است. (ساک، ۱۳۹۰: ۶۲/۱)

بند دوم: قاچاق اعضای بدن انسان

تعریف روشن و دقیقی از قاچاق اعضای بدن انسان به معنای اخص، در منظر بین المللی و و حقوق داخلی ایران وجود ندارد، لکن تلاش های فراوانی صورت گرفته است تا تعریف کاملی از این پدیده صورت گیرد، مثلاً هر عمل غیر قانونی مربوط به پیوند عضو طبق استاندارد های ملی یا بین المللی قاچاق عضو تلقی می شود. اما مشکل اصلی اینجاست که در اکثر تعریف های بین المللی و حتی داخلی قاچاق اعضای بدن انسان به عنوان زیر مجموعه و یکی از شاخه های قاچاق انسان (جهت برداشتن اعضا) مورد بحث و تعریف قرار گرفته است. قانون قاچاق انسان در سال ۱۳۸۳/۴/۲۸ به تصویب رسیده است که در ماده ۱ می گوید قاچاق انسان عبارت است از:

الف- خارج یا وارد ساختن و یا ترانزیت مجاز یا غیر مجاز فرد یا افراد از مرزهای کشور با اجبار و اکراه یا تهدید یا خدعه و نیرنگ و با سو استفاده از قدرت یا موقعیت خود به قصد فحشا یا برداشت اعضا و جوارح و بردگی و ازدواج.

ب- تحویل گرفتن یا انتقال دادن یا مخفی کردن یا فراهم ساختن موجبات اخفا فرد یا افراد موضوع بند الف این ماده پس از عبور با همان مقصود.

از منظر بین‌المللی قاچاق اعضای بدن انسان را به طور مقدماتی می‌توان بدین شرح تعریف کرد:

۱- برداشت، نگهداری، ذخیره سازی، ارائه، توزیع، کارگذاری، حمل و نقل یا پیوند غیر قانونی اعضا، بافت ها یا سلول های بدن.

۲- مالکیت یا خرید اعضا، بافت ها یا سلول های بدن به منظور یکی از اعمال ذکر شده در گزینه نخست

۳- صرفاً به منظور کسب سود مالی یا اقتصادی به نفع فرد یا شخص ثالث.

طبق بیانیه کنفرانس مشترک جامعه پیوند و جامعه بین‌المللی نفرولوژی که در سال ۲۰۰۸ با حضور نمایندگان بسیاری از کشور های جهان از جمله ایران در شهر استانبول ترکیه برگزار شد، قاچاق اعضا بدن بدین گونه تعریف شد: قاچاق عضو عبارت است از استخدام و بکارگیری، حمل و نقل، انتقال، پناه دادن یا دریافت افراد زنده یا مرده یا اعضایشان به وسیله تهدید یا استفاده از زور یا سایر اشکال اجبار، آدم ربایی، فریب، تقلب، سوء استفاده از قدرت یا وضعیت آسیب پذیری یا دادن یا دریافت پول یا منافع به یک شخص ثالث برای واگذاری کنترل اهداکننده بالقوه به منظور بهره‌کشی با خارج سازی اندام ها به منظور پیوند.^۱

بخش دوم: مراحل و عناصر سه‌گانه قاچاق اعضای بدن انسان

وقوع این پدیده در پرتو وسایل نامشروعی چون فریب، اجبار، سوء استفاده از قدرت یا وضعیت آسیب‌پذیری اشخاص و... است. قاچاق اعضای بدن معمولاً به شکل سازمان‌یافته و حرفه‌ای با دخالت کارکنان پزشکی ارتکاب می‌یابد و محدود به قلمرو سیاسی معینی نیست و فرامرزی است. بنظر خیلی از نویسندگان حقوقی و عموم مردم قاچاق اعضای بدن انسان به دو صورت شکل می‌گیرد در حالت اول یک انسان و شخص زنده مانند یک کودک به منظور

³ The Declaration of Istanbul on Organ Trafficking and Transplant Tourism, 2008:2

خارج سازی اعضای بدنش به خارج از مرز های کشور و مقصد مورد نظر قاچاق می شود و در حالت دوم اعضای بدن یک شخص زنده یا شخص دچار مرگ مغزی شده یا مرده از بدنش به صورت ارادی یا اجباری خارج می شود و آن عضو در یخچال و... به منظور فروش و پیوند به کشور مقصد قاچاق می شود. در حالت اول لفظ قاچاق انسان به منظور برداشتن اعضا دلالت می کند که این مورد با حالت دوم قاچاق اعضای بدن انسان به معنای اخص کلمه کمی متفاوت می باشد. هر چند در نتیجه کار و خارج کردن اعضای بدن و موضوع جرم دارای شباهت و همپوشانی هایی باشند. اما در این مقاله به دلیل اینکه اکثر قوانین و اسناد بین المللی در رابطه با قاچاق انسان به منظور برداشتن اعضا می باشد و قانون و سند بین المللی در رابطه قاچاق اعضای بدن انسان به معنای اخص کلمه فعلا وجود ندارد، ما این دو عمل مجرمانه را که هدف نهایی قاچاقچیان در هر دو آنها تجارت غیرقانونی و قاچاق اعضای بدن انسان ها می باشد را به دلیل کمبود منابع و دلایلی که ذکر شد در یک جا و تحت یک عنوان بررسی و اشاره می کنیم.

بند اول: عنصر قانونی

برای اینکه عملی جرم محسوب شود در وهله اول لازم است تا قانونگذار آن را بعنوان جرم پیش بینی و مجازاتی را در نظر بگیرد. در رابطه با موضوع مورد بحث ما تا قبل از سال ۱۳۸۳ در داخل کشور قانونی در رابطه با قاچاق انسان به منظور برداشتن اعضا یا به طور کلی قاچاق انسان وجود نداشت و مرتکبین و قاچاقچیان از این خلاء قانونی سو استفاده می کردند ولی با تصویب قانون قاچاق انسان در سال ۱۳۸۳ قاچاق انسان به شیوه های که در آن قانون پیش بینی شده است که یکی از آن به منظور برداشتن اعضا می باشد، جرم انگاری شد و برای آن مجازات تعیین گشت که در ادامه مباحث به بررسی جزئیات این قانون خواهیم پرداخت.

بند دوم: عنصر مادی

دومین مرحله برای انجام این عمل غیر انسانی و غیر اخلاقی وجود یک انسان زنده یا مرگ مغزی شده یا جسدی که قابلیت برداشت اعضا سالم را دارد، می باشد که با رفتار مادی فیزیکی

بر روی آن، جرم تحقق پیدا می کند. رفتار مادی فیزیکی به صورت فعل می باشد که در آن اعضای بدن انسان به صورت ارادی یا اجباری خارج شده یا خود انسان به منظور برداشتن اعضا به خارج از کشور قاچاق یا همان خارج، وارد و یا ترانزیت می شود. همچنین رضایت یا عدم رضایت مجنی علیه در تحقق این جرم بی تاثیر است و قاچاقچیان باز هم به مجازات جرم مذکور محکوم خواهند شد.

بند سوم: عنصر معنوی

برای تحقق این جرم علاوه بر عنصر قانونی و مادی، عنصر معنوی یعنی داشتن قصد مجرمانه هم ضرورت دارد و این جرم در زمره جرایم مقید قرار می گیرد. قاچاقچیان باید علاوه بر داشتن سوءنیت عام یعنی همان داشتن علم و عمد نسبت به ارتکاب جرم، باید سوءنیت خاص هم یعنی قصد نتیجه که همان خارج سازی اعضای بدن و قاچاق آن و بالعکس آن را در قاچاق انسان به منظور برداشتن اعضا، که از طریق خارج یا وارد ساختن و ترانزیت افراد یا اعضا می باشد را داشته باشند. البته داشتن انگیزه نیز مرتکب را به انجام دادن عمل مجرمانه تشویق می کند که در موضوع مورد بحث ما به منظور کسب منافع مالی هنگفت می باشد.

بخش سوم: اعضای مورد قاچاق و دریافت کنندگان اعضای مورد قاچاق

طبق اخبار و آماری که در این زمینه منتشر شده است بیشترین اعضای بدنی که در جهان به منظور پیوند قاچاق می شوند عبارتند از: کلیه - قلب - کبد - چشم (قرنیه) - پانکراس - روده - ریه - پوست - لوزالمعده - مغز استخوان - مفاصل - تاندون ها و بافت های بدن می باشد، دریافت کنندگان اعضای قاچاق شده هم اشخاص متمول و ثروتمندی هستند که به دلیل بیماری خود یا اعضای خانواده نیاز مبرم به عضو سالم و پیوندی دارند و با توجه به کمبود عضو پیوندی در کشور خود نمی توانند و نمی خواهند در صف دریافت و پیوند عضو به صورت قانونی قرار بگیرند. در قاره آسیا هند از مراکز عمده تجارت اعضای بدن بشمار می رود. همچنین مصر یکی از بزرگترین بنگاه های معاملاتی اعضای بدن جهان شناخته می شود،

در مصر تا همین چند وقت پیش برداشتن اعضای بدن افراد فوت شده ممنوع بود. به همین علت مجلس مصر هفته گذشته قانونی را تصویب کرد که بر اساس آن خرید و فروش اعضای بدن ممنوع و اهدای عضو به افراد نیازمند ساماندهی شد. براساس گزارش سازمان جهانی بهداشت، کشور مصر به همراه هند، چین و فیلیپین و پاکستان، یکی از پررونق ترین بازارهای خرید و فروش غیرقانونی اعضای بدن در جهان محسوب می شود. همچنین گزارش هایی از انتقال اعضا از کشورهایی چون هند و برزیل به کشورهای مختلفی مانند: آلمان و ایتالیا و در مواردی با استفاده از اسناد جعلی مشاهده می شود که حاکی از قاچاق اعضای گسترده است.^۱ شاید بتوان به ضرس قاطع رژیم غاصب صهیونیستی (اسرائیل) را یکی از بزرگترین مسئولین سازماندهی خرید و فروش اعضای بدن در دنیا دانست. اسرائیل در جنایتی پنهان و به دور از دوربین های رسانه ای دنیا و سازمان های حقوقی بشری با درآوردن و قاچاق اعضای مردم و بخصوص کودکان و دختران مناطق نواحی کرانه باختری و نوار غزه در کشور فلسطین علاوه بر اشغال و جنایت جنگی در این نواحی به این عمل غیر انسانی دست می زند و سود سرشاری از قاچاق اعضا بدست می آورد. در سایر کشور های فقیر و جنگ زده نیز یهودیان اسرائیلی فعالیت زیادی در رابطه با گرداندن قاچاق اعضای بدن انسان در جهان دارند. آخرین گزارش ها حاکی از آن است که حدود ۲۵ هزار کودک اوکراینی و افراد آذربایجانی در دو سال گذشته از سوی این شبکه غیرقانونی برای قاچاق اعضای بدنشان به اسرائیل منتقل شده اند. همچنین سازمان ملل در گزارشی تحت عنوان قاچاق انسان؛ الگوهای جهانی، رژیم صهیونیستی را در میان رژیم هایی که مقصد قاچاقچیان انسان به شمار می روند در زمره ۱۰ طرف نخست قرار داد. اما جدیدترین نمونه قاچاق اعضای بدن در سالهای اخیر در جهان مربوط به حکومت نامشروع و خودخوانده داعش می باشد. به گفته یکی از منابع امنیتی عراقی در خصوص نحوه جابجایی و انتقال اعضای بدن انسان از سوی داعش و تهیه این اعضا مسائلی را فاش کرد، به گفته این منبع امنیتی عراقی، داعش اعضای مذکور را از اعضای کشته های خود و اسرای که

نک: میر محمد صادقی، ۱۳۷۷: ۱۲^۱

از شیعیان، مسیحیان و ایزدیان در اختیار دارد تهیه می‌کند، وی می‌گوید: از زمانی که داعش به بازار قاچاق اعضای بدن انسان در جهان پای گذاشته این بازار را تحت تاثیر خود قرار داده است و باعث شده بهای اعضای بدن انسان که به صورت قاچاق خرید و فروش می‌شوند کاهش یابند. در این راستا داعش ناگزیر شده است از تجربیات و فعالیت کارشناسان و پزشکان خبره با تابعیت های غربی و بعضا عربی و بخصوص پزشکان اسرائیلی بهره گیرد، پزشکانی که از نحوه نگهداری صحیح و انتقال درست این اعضا آگاهی دارند. بعد از تجهیز و راه اندازی این بیمارستان های صحرائی، داعش وارد بازار بین المللی قاچاق اعضای بدن انسان در جهان شد. به گفته وی، داعش به قاچاقچیان برجسته این حرفه اعلام کرد، می تواند اعضای بدن انسان را با قیمت های نزولی و با هر مقدار که بخواهند در اختیار آنها قرار دهد. داعش بارها برای تهیه اعضای بدن انسان مورد نیاز خود، این اعضا را از بدن اسرای خود که اغلب از مردان و زنان جوان و کودکان کمتر از ۱۲ سال هستند، تهیه می کند. وی در این باره به منظور مستند بودن سخنانش گفت: تاکنون چندین گور دسته جمعی کشته های مربوط به داعش و اسرای آنها توسط ارتش عراق و نیروهای امنیتی کشف شده است که این اجساد فاقد اعضای حیاتی بودند. وی افزود: بعد از جدا سازی اعضای مهم و حیاتی بدن کشته ها و اسرای به قتل رسیده داعش این اعضا را به کشورهای نزدیکی مثل ترکیه و اقلیم کردستان عراق منتقل می کند تا پس از آن به سرعت به اروپا و کشورهای عرب حوزه خلیج فارس و کشورهای شرق آسیا و حتی آمریکا ارسال شوند. متاسفانه با تمامی مواردی در که بالا ذکر شد سازمان ها و نهاد های حقوق بشری در اکثر موارد در مقابل این جرایم و قربانیان آنها بخصوص زنان و کودکان با تطمیع بعضی کشورها و دولت هایی به مانند: کشورهای غربی که منافع مالی در این تجارت پر سود دارند، سکوت کرده یا در حد اعلان بیانیه ای اکتفا می کنند و تا امروز شاهد مبارزه ای جدی در جهت حل این معضل جهانی و جنایت علیه بشری نبوده ایم.

بخش چهارم: بررسی جرم انگارانه قاچاق اعضای بدن در نظام حقوقی ایران

علاوه بر رفتار غیر انسانی قاچاقچیان و سوداگران قاچاق اعضای بدن، پدیده قاچاق عضو به پیشرفت های علمی دنیای پیوند مرتبط است و همکاری کارکنان پزشکی (پزشکان و پرستاران) در فرآیند انجام آن ضروری بوده و بدون دخالت آن ها و مراقبت های ویژه، ارتکاب آن و خارج سازی اعضا ناممکن است، زیرا اعضا و جوارح انسان فقط تحت مراقبت های ویژه و آن هم برای مدت زمان معینی می توانند در خارج از بدن نگهداری شده و بصورت سالم دوام داشته باشند. بنابراین واضح است که برای انتقال و جا به جایی اعضای بدن انسان، کارکنان پزشکی دخالت دارند و همکاری ماموران و مقامات دولتی وقوع آن را تسهیل می کند.

اگر مختصر نگاهی به قوانین کیفری ایران بیندازیم خواهیم فهمید که متأسفانه قانون مشخص و خاصی در رابطه با قاچاق اعضای بدن انسان وجود ندارد و خالی ماندن جرم انگاری این امر در نظام حقوقی ایران در شرایط کنونی بسیار احساس می شود. اما در بعضی قوانین مانند: قانون قاچاق انسان به طور ناقص به آن اشاره شده است. به طور کل تا قبل از سال ۱۳۸۳ قاچاق انسان به منظور برداشتن اعضا بدن جرم انگاری نشده بود. در اینجا به بررسی قوانین موجود و مرتبط با موضوع مورد بحث می پردازیم.

۳۹۹

بند اول: قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲

اولین قانونی که به آن خواهیم پرداخت، قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ می باشد که در بخش دیات و تعزیرات به مواردی مرتبط با موضوع بحث ما تحت عنوان مجازات مرتکبین جرایم بین المللی و جنایت بر عضو و مجازات مرتکبین جرایم گسترده اشاره کرده است. در ماده ۹ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ آمده است که مرتکب جرایمی که به موجب قانون خاص یا عهدنامه ها و مقررات بین المللی در هر کشوری یافت شود، در همان کشور محاکمه می شود، اگر در ایران یافت شود طبق قوانین جزایی جمهوری اسلامی ایران محاکمه و مجازات می شود. این ماده مبین اصل صلاحیت جهانی می باشد و طبق عهدنامه ها و اسناد و مقررات

بین المللی، مرتکب جرم صرف اینکه جرم در کجا ارتکاب یافته، در هر کجا یافت شود در همان کشور محاکمه می شود. جرایمی مانند: تروریسم - قاچاق مواد مخدر و... را هم شامل می شود. در هیچ کدام از اسناد بین المللی سخنی از قائل شدن اصل صلاحیت جهانی برای کشورها جهت رسیدگی به جرم قاچاق اعضای بدن انسان نشده است ولی اگر در آینده طی کنوانسیون جدید این اصل برای کشورها در راستای مبارزه با قاچاق اعضای بدن انسان قابل شوند میتوان گفت: طبق ماده ۹، قاچاقچیان اعضای بدن انسان فارغ از تابعیت آنها و همچنین محل ارتکاب جرم آنها در ایران یافت و دستگیر شوند طبق قانون ایران قابل محاکمه خواهند بود. در ماده ۲۸۶ آمده است که: هر کس به طور گسترده، مرتکب جنایت علیه تمامیت جسمانی افراد، جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور، نشر اکاذیب، اخلال در نظام اقتصادی کشور، احراق و تخریب، پخش مواد سمی و میکروبی و خطرناک یا دایر کردن مراکز فساد و فحشا یا معاونت در آنها گردد به گونه‌ای که موجب اخلال شدید در نظم عمومی کشور، ناامنی یا ورود خسارت عمده به تمامیت جسمانی افراد یا اموال عمومی و خصوصی، یا سبب اشاعه فساد یا فحشا در حد وسیع گردد مفسد فی الارض محسوب و به اعدام محکوم می گردد. طبق این ماده پزشکان یا قاچاقچیان اعضای بدن انسان که به طور گسترده (سازمان یافته) دست به این عمل می زنند و سبب ورود خسارت عمده به تمامیت جسمانی افراد می شوند با حصول شرایط فوق مفسد فی الارض محسوب و به اعدام محکوم می گردند. اما در بعضی موارد که دادگاه رفتار مرتکبین را مانند قصد ایراد خسارت عمده را احراز نکند و جرم ارتكابی مشمول مجازات قانونی دیگری نباشد، با توجه به نتایج زیانبار جرم، مرتکب به حبس تعزیری درجه ۵ یا ۶ محکوم می شود. در ماده ۳۸۶ آمده است که: مجازات جنایت عمدی بر عضو در صورت تقاضای معنی علیه یا ولی او و وجود سایر شرایط مقرر در قانون، قصاص و در غیر اینصورت مطابق مواد دیگر این قانون از حیث دیه و تعزیر عمل می گردد. این ماده شامل رفتار کارکنان پزشکی (پزشک و پرستار) می شود که در فرآیند تحقق عمل خارج سازی و نگهداری اعضای بدن فرد به منظور قاچاق عضو نقش بسزایی دارند. همانطور که مشخص است در صورتی که عمل این افراد به صورت عمدی و با سوءنیت باشد مشمول قصاص است

ولی با توجه به اینکه در موضوع مورد بحث ما (خارج سازی اعضای بدن) شرایط و امکان قصاص وجود ندارد، به پرداخت دیه و تعزیر محکوم می شوند. همچنین در مواردی که اعضا قابل استفاده میت با ایجاد جنایت بر وی برداشته می شود طبق ماده ۷۲۲ قانون مجازات اسلامی مرتکب قابل مجازات است، که بیان می دارد: دیه جنایت بر میت، یک دهم دیه کامل انسان زنده است مانند: جدا کردن سر از بدن میت که یک دهم دیه و جدا کردن یک دست، یک بیستم دیه و هر دو دست، یک دهم دیه و یک انگشت، یک صدم دیه کامل دارد. دیه جراحات وارده به سر و صورت و سایر اعضا و جوارح میت به همین نسبت محاسبه می شود. طبق ماده ۷۲۳ هرگاه آسیب وارده بر میت، دیه مقدر نداشته باشد، یک دهم ارش چنین جنایتی نسبت به انسان زنده محاسبه و پرداخت می گردد. همچنین در بحث نهاد های ارفاقی طبق ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مرتکبین جرم قاچاق اعضای بدن انسان و قاچاق انسان به منظور برداشتن اعضا مشمول استفاده از این نهاد ها (تعویق و تعلیق) نمی باشند.

بند دوم: قانون قاچاق انسان مصوب ۱۳۸۳

یکی دیگر از قوانینی که در نظام حقوقی ایران تصویب شده و مربوط به موضوع مورد بحث ما می باشد، قانون مبارزه با قاچاق انسان مصوب ۱۳۸۳ می باشد که این قانون با تمام نقاط ضعف و قوتی که دارد میتوان تصویب آن را گامی مهم و موثر برای مبارزه با این پدیده سازمان یافته و فراملی و پیوستن به اجماع بین المللی در راستای مقابله این پدیده ضد حقوق بشری دانست. میتوان گفت بند الف ماده ۱ این قانون، قاچاق انسان به منظور برداشتن اعضا را هم شامل می شود. طبق این ماده، قاچاق انسان عبارت است از:

الف- خارج یا وارد ساختن و یا ترانزیت مجاز یا غیر مجاز فرد یا افراد از مرزهای کشور با اجبار و اکراه یا تهدید یا خدعه و نیرنگ و یا با سوء استفاده از قدرت یا موقعیت خود یا سوء استفاده از وضعیت فرد یا افراد یاد شده، به قصد فحشا یا برداشت اعضا و جوارح، بردگی و ازدواج.

ب- تحویل گرفتن یا انتقال دادن یا مخفی نمودن یا فراهم ساختن موجبات اخفا فرد یا افراد موضوع بند (الف) این ماده پس از عبور از مرز با همان مقصود.

همچنین طبق ماده ۲ همین قانون اعمال زیر در حکم قاچاق انسان می باشد:

الف- تشکیل یا اداره دسته یا گروه که هدف آن انجام امور موضوع ماده (۱) این قانون باشد.

ب- عبور دادن (خارج یا وارد ساختن یا ترانزیت)، حمل یا انتقال مجاز یا غیر مجاز فرد یا افراد به طور سازمان یافته برای فحشا یا سایر مقاصد موضوع ماده ۱ این قانون هر چند با رضایت آنها باشد.

ج- عبور دادن (خارج یا وارد ساختن یا ترانزیت)، حمل یا انتقال غیر مجاز افراد به قصد فحشا هر چند با رضایت آنان باشد.

در ماده ۳ همین قانون مجازاتی که برای مرتکبین مشخص شده است که بدین شرح است:

چنانچه عمل مرتکب (قاچاق انسان) از مصادیق مندرج در قانون مجازات اسلامی باشد مطابق مجازات های مقرر در قانون یاد شده و در غیر این صورت به حبس از دو تا ده سال و پرداخت جزای نقدی معادل دو برابر وجوه یا اموال حاصل از بزه یا وجوه و اموالی که از طرف بزه دیده یا شخص ثالث وعده پرداخت آن به مرتکب داده شده است، محکوم می شود.

تبصره ۱- چنانچه فرد قاچاق شده کمتر از هجده سال تمام داشته باشد و عمل ارتكابی از مصادیق محاربه و افساد فی الارض نباشد، مرتکب به حداکثر مجازات مقرر در این ماده محکوم می شود.

تبصره ۲- کسی که شروع به ارتكاب جرائم موضوع این قانون نماید لیکن نتیجه منظور بدون اراده وی محقق نگردد، به شش ماه تا دو سال حبس محکوم می گردد. (شروع به جرم قاچاق اعضای بدن انسان)

تبصره ۳- مجازات معاونت در جرم «قاچاق انسان» به میزان دو تا پنج سال حبس حسب مورد و نیز جزای نقدی معادل وجوه یا اموال حاصل از بزه یا وجوه و اموالی که از طرف بزه دیده یا شخص ثالث وعده پرداخت آن به مرتکب داده شده است، خواهد بود.

در حالی که هدف اصلی از وضع این قانون مبارزه جدی با قاچاق انسان بوده است ولی قانونگذار بدون هیچ مبنایی در تعیین عنوان مجرمانه، به مواد مقرر در قانون مجازات اسلامی اولویت داده است. حتی در مواردی که عمل مرتکب، منطبق با یکی از عناوین قانون مجازات اسلامی است و هم زمان قابل تطبیق با قاچاق انسان است باید طبق قاعده تعدد معنوی اقدام می شد نه اینکه قانونگذار صریحا اولویت را به مواد قانون مجازات اسلامی بدهد.^۱

همچنین مجازات شروع به جرم و معاونت در جرم قاچاق انسان با توجه به گستردگی و سازمان یافته بودن آن در مقایسه با سایر جرایم بسیار خفیف بوده و بازدارندگی خاصی آنطور که باید و شاید نمیتواند داشته باشد.^۲ و سایر مواد.... با نگاهی اجمالی به متن قانون مشاهده می شود که تعجیل در تصویب این قانون موجب شد تا بسیاری از موضوعات مربوط به این جرم در این قانون به سکوت برگزار شود و بطور کلی توجه و اشاره خاصی به قاچاق اعضای بدن نیز نشده است و بیشتر سایر اشکال قاچاق انسان را شامل می شود که قاچاق انسان جهت برداشتن اعضا نیز یکی از آنها می باشد. همینطور عدم اشاره به مواردی مانند: تعریف جرم سازمان یافته و رفع ابهامات موجود به طور صریح، تشدید مجازات قاچاق زنان نظیر اشخاص کمتر از ۱۸ سال، پیش بینی مقررات پیشگیری از جرم قاچاق، عدم اعمال تخفیف قانونی برای مرتکبان قاچاق، حمایت از بزه دیده در صورت بازگشت به کشور و معافیت بزه دیده از مجازات و حمایت در فرآیند دادرسی و... از این موارد می باشد که مسکوت مانده است. به طور کلی این قانون فقط به جرم انگاری و تعقیب جرم قاچاق انسان توجه کرده است و به راهبرد پیشگیری و حمایت از بزه دیدگان جرم نپرداخته است.

نک: اسلامی، ابوترابی، ۱۳۹۸: ۵^۱

نک: اسلامی، ابوترابی، ۱۳۹۸: ۵^۲

بخش پنجم: لایحه ی قانون مبارزه با قاچاق انسان و اعضای بدن انسان

اما در اواخر سال ۱۳۹۷ با هدف تقویت نظارت بر مرزهای مشترک از طریق هماهنگی بیشتر دستگاه های مرتبط با امر مبارزه با قاچاق انسان به ویژه در استان های مرزی و اصلاح قوانین و مقررات مربوط برای رفع خلا های قانونی در راستای پیشگیری از قاچاق انسان و اعضای بدن انسان و جلوگیری از مهاجرت های غیر مجاز، به پیشنهاد قوه قضاییه در جلسه ی هیئت وزیران لایحه ی مبارزه با قاچاق انسان و اعضای بدن و مجازات عبور دهندگان غیر مجاز افراد از مرز های کشور به تصویب رسید. (اصلاح قانون مبارزه با قاچاق انسان) و در فروردین ماه ۱۳۹۸ توسط رئیس جمهور برای طی تشریفات قانونی این لایحه به مجلس ارسال شد. هر چند اصلاح این قانون (قاچاق انسان) فعلا در حد لایحه می باشد و تبدیل به قانون رسمی نشده است و تغییرات و بحث و بررسی های بیشتری در مجلس بر سر آن خواهد شد ولی ما در این اینجا به بررسی آن می پردازیم.

طبق این لایحه، ماده ۱- قاچاق انسان عبارت است از:

الف- خارج یا وارد کردن و یا عبور دادن (ترانزیت) فرد یا افراد از مرز های کشور، همراه با رضایت آنها یا بدون آن از طریق به کار بردن اجبار، تهدید، اکراه، فریب و یا سو استفاده از قدرت یا موقعیت خود یا وضعیت فرد یا افراد یاد شده با قصد فراهم ساختن موجبات فحشا یا سایر اشکال بهره کشی جنسی یا ارائه اجباری خدمات، کار، ازدواج، آزمایش پزشکی یا بردگی.

ب- هر گونه فعالیت از قبیل تحویل دادن، تحویل گرفتن، انتقال، نگهداری و پنهان کردن افراد موضوع بند (الف) این ماده، پس از عبور از مرز و در هر نقطه از کشور، با حداقل یکی از مقاصد مندرج در بند مذکور.

ماده ۲- هر گونه فعالیت از قبیل تحویل دادن یا تحویل گرفتن، انتقال، اخفا و نگهداری افراد موضوع بند (الف) ماده (۱)، قبل از عبور از مرز در هر نقطه از کشور چنانچه با حداقل یکی از اهداف و مقاصد مندرج در ماده (۱) باشد، در حکم قاچاق انسان است و مجازات قاچاق انسان در مورد مرتکب اعمال می گردد.

ماده ۳- هر کس مرتکب قاچاق انسان موضوع مواد (۱) و (۲) این قانون شود به حبس و جزای نقدی درجه چهار محکوم می شود.

ماده ۴- هر کس به هر طریقی مرتکب خارج یا وارد یا عبور (ترانزیت) غیر مجاز انسان مرده یا عضو یا اعضای بدن انسان زنده یا مرده مانند: کلیه، خون و بافت شود و یا پس از ورود آنها به داخل کشور مبادرت به حمل یا نگهداری آنها نماید، چنانچه اقدامات فوق به قصد تجارت باشد، به حبس و جزای نقدی درجه ۵^۱ و در غیر این صورت به حبس و جزای نقدی درجه شش محکوم می شود.^۲

تبصره- حکم به قصاص یا پرداخت دیه در موارد مذکور در این ماده تابع قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ می باشد.

^۱ نک: حبس بیش از ۲ تا ۵ سال- جزای نقدی بیش از هشتاد میلیون ریال تا یکصد و هشتاد میلیون ریال- محرومیت از حقوق اجتماعی بیش از پنج تا پانزده سال- ممنوعیت دائم از یک یا چند فعالیت شغلی یا اجتماعی برای اشخاص حقوقی- ممنوعیت دائم از دعوت عمومی برای افزایش سرمایه برای اشخاص حقوقی

^۲ نک: حبس بیش از ۶ ماه تا ۲ سال- جزای نقدی بیش از بیست میلیون ریال تا هشتاد میلیون ریال - شلاق از سی یک تا هفتاد و چهار ضربه و تا نود و نه ضربه در جرائم منافی عفت- محرومیت از حقوق اجتماعی بیش از شش ماه تا پنج سال - انتشار حکم قطعی در رسانه‌ها- ممنوعیت از یک یا چند فعالیت شغلی یا اجتماعی برای اشخاص حقوقی حداکثر تا مدت پنج سال- ممنوعیت از دعوت عمومی برای افزایش سرمایه برای اشخاص حقوقی حداکثر تا مدت پنج سال- ممنوعیت از اصدار برخی از اسناد تجاری توسط اشخاص حقوقی حداکثر تا مدت پنج سال

ماده ۵- هرگاه رفتار مرتکب مشمول یکی از موارد زیر باشد، مجازات مرتکب یک درجه شدیدتر می شود: الف- چنانچه نسبت به اطفال، نوجوانان، زنان، افراد ناتوان یا کم توان ذهنی یا جسمی و یا افراد آسیب دیده ساکن مناطق سیل زده - زلزله زده و جنگی و امثال آنها واقع شود.

ب- چنانچه به نحو سازمان یافته واقع شود.

پ- چنانچه نسبت به افراد ممنوع الخروج یا ممنوع الورود و یا نسبت به مرتکبین جرایم موضوع ماده (۲۳) قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ ولو آنکه هنوز تحت تعقیب کیفری قرار نگرفته باشند واقع شود و مرتکب با علم به این وضعیت ها اقدام نموده باشد.

ت- هرگاه مرتکب از کارکنان دستگاه های اجرایی یا نیروهای مسلح باشد و در حین انجام وظیفه قانونی باشد یا با سو استفاده از موقعیت شغلی خود این جرایم را مرتکب شود.

ث- چنانچه مرتکب سرپرست قانونی طفل باشد.

همچنین طبق تبصره ۳ این ماده: مجازات سردستگی جرایم موضوع این قانون مطابق ماده (۱۳۰) قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ دو درجه تشدید می شود.

ماده ۶- هر فرد که با رضایت خود و بدون داشتن اضطرار، با مقاصد مندرج در بند الف ماده (۱) این قانون موجبات وقوع جرم قاچاق انسان را نسبت به خود فراهم نماید، به مجازات معاون محکوم می شود. و سایر مواد... که مربوط به بحث ما نمی باشد.

در این ماده ۶ که مربوط به بحث ما می باشد، آنطور که مشاهده می شود نسبت به قانون سال ۱۳۸۳ تغییر و تحولات بسیاری انجام شده و محدوده شمول قاچاق انسان گسترده تر شده و به طور دقیق بدان پرداخته شده است و همچنین مبحث قاچاق اعضای انسان نیز به طور اختصاصی در ماده جداگانه ای پرداخته شده است و ضمانت اجرای کیفری آن مخصوصا برای

قاچاقچیان و سردستگان این جرم که بصورت سازمان یافته فعالیت می کنند نیز شدید تر شده است و مجازات خود اشخاص موضوع این جرم با داشتن شرایطی به عنوان معاون نیز مشخص شده است. البته شاید بعضی خلاها و ابهاماتی باقی مانده باشد که امید است این موارد با بحث و بررسی در مجلس شورای اسلامی و کمیسیون قضایی اصلاح شود و قانون مناسب و در خوری در این رابطه هر چه زودتر به تصویب برسد.

یکی دیگر از قوانینی که بیشتر ناظر به قاچاق انسان به منظور برداشتن اعضا می باشد بحث خرید و فروش کودکان بدین منظور می باشد که قانون حمایت از کودکان و نوجوانان مصوب ۱۳۸۱ به ممنوعیت و جرم انگاری خرید و فروش و قاچاق و... کودکان پرداخته است همچنین اصلاح این لایحه ی در سال ۱۳۹۱ در دستور کار قرار گرفت که در آن هم مرتکبین خرید و فروش و انتقال و قاچاق خود اطفال و نوجوانان و اعضا و جوارح اطفال و نوجوانان به مجازات های شدیدتری نسبت به قانون سال ۱۳۸۱ قرار گرفته اند و نوآوری ها و تغییراتی نیز در این لایحه رخ داده است که فعلا در مرحله بررسی و تایید نهایی می باشد.

بخش ششم: بررسی جرم انگارانه قاچاق اعضای بدن در اسناد و قوانین بین المللی

بند اول: قطعنامه های مجمع جهانی بهداشت و سازمان مللی متحد

قطعنامه WHA ۴۲/۵ مجمع جهانی بهداشت درباره ی جلوگیری از خرید و فروش اعضای بدن انسان در می ۱۹۸۹، خرید و فروش اعضای بدن انسان را محکوم کرد و از قانون گذاران ملی خواست بر تلاش های خود در رابطه با این موضوع بیفزایند. در سال ۱۹۹۱ مجمع جهانی بهداشت، از طریق قطعنامه WHA ۴۴/۲۵ مجموعه ای از اصول هدایتی پیوند عضو انسان را تصویب نمود. همچنین انجمن مذکور بیان داشته که انگیزه های مالی، داوطلبانه بودن انتخاب و اساس نوع دوستانه اهدا عضو را به خطر می اندازد.^۱ در سال ۲۰۰۴ سازمان بهداشت جهانی از

نک: خواجه صالحانی، مهرپور، ۱۳۹۶: ۵

کشورها خواست که اقدامات و تدابیر لازم را برای حفاظت از گروه های فقیر و آسیب پذیر در هنگام اهدا عضو و ارگان های پیوند انجام دهند. همچنین در قطعنامه ۵۹/۱۵۶ مورخ ۲۰ دسامبر سال ۲۰۰۴ موسوم به پیشگیری، مبارزه و مجازات قاچاق اعضای بدن انسان، مجمع عمومی سازمان ملل متحد از دبیر کل خواسته است که مطالعه ای در مورد دامنه و گستره این پدیده تهیه کرده و در نشست پانزدهم کمیسیون مربوط به پیشگیری از جرم و عدالت کیفری تسلیم کند.

بند دوم: پروتکل سازمان ملل متحد در مورد پیشگیری، مبارزه و مجازات قاچاق انسان خصوصا زنان و کودکان

یکی از اهداف اصلی کنوانسیون سازمان ملل متحد در مبارزه با جرایم سازمان یافته فراملی (پالرمو)، باز کردن راه همکاری بین کشورها و دولت های آنان و همچنین مقامات قضایی آنها به منظور پیشگیری و مبارزه با جرایمی سازمان یافته فراملی همچون قاچاق اعضای بدن انسان و قاچاق انسان به منظور برداشتن اعضا می باشد. موفقیت این همکاری ها در گرو این است که تعداد بیشتری از کشورهای جهان در این همکاری ها شرکت داشته باشند. لذا برای اینکه تعداد بیشتری از کشورهای جهان این کنوانسیون را بپذیرند، کنوانسیون اصلی از مبارزه با جرایمی خاص که ممکن است مورد علاقه تنها برخی از کشورها باشد جدا کرده و آنچه مربوط به هر یک از جرایم می شده است را به صورت پروتکل در آورده است و به طور جداگانه به تصویب گذاشته است. بسیاری از مقررات این کنوانسیون به صورت تشویقی تدوین شده است و لحن اجباری برای کشورها ندارد. همچنین یکی دیگر از اهداف این معاهده این است که سعی در هماهنگ کردن قوانین داخلی و روش های اجرایی در کشورهای گوناگون در مبارزه موثرتر با جرایم فراملی نظیر قاچاق اعضای بدن انسان می باشد. از آن جایی که معمولا کشورها حساسیت خاصی در مورد حفظ آزادی خود برای تصمیم گیری در مورد سیاست جزایی دارند در این کنوانسیون تلاش شده است تا دولت ها به اتخاذ اقدامات هماهنگ ترغب شوند و از گنجاندن مقررات الزام آور پرهیز شده است. پروتکل سازمان ملل در مورد جلوگیری، مبارزه و

مجازات قاچاق اشخاص (انسان) خصوصا زنان و کودکان که مربوط به بحث ما می باشد، در مقدمه این پروتکل آمده است که: قاچاق و بهره کشی از افراد، مشکلی است که برای مبارزه با آن باید کشورهای مبدا و مقصد افراد موضوع قاچاق و همچنین کشورهای محل عبور با هم همکاری کرده و برخوردی کلی و هماهنگ با آن داشته باشند، تا هم با قاچاق اعضای و خود این افراد مبارزه شده و قاچاقچیان دستگیر و مجازات شوند و هم قربانیان این جرم مورد حمایت قرار گیرند. در سایر مواد این پروتکل به اقدامات ملی و پیشگیرانه و تبادل اطلاعات و آموزش کارکنان و کنترل دقیق اسناد در رفت و آمدها و... تاکید و بررسی شده است.

بند سوم: کنوانسیون شورای اروپا در مورد اقدام علیه قاچاق انسان (ورشو ۲۰۰۵)

این کنوانسیون مربوط به قاچاق انسان می باشد که قاچاق انسان به منظور برداشتن اعضا یکی از موارد مورد بحث ما می باشد. کنوانسیون ورشو نیز، همانند پروتکل پالمو، در بخش اول آن یکی از اهداف خود را حمایت از حقوق بشر بزه دیدگان قاچاق انسان معرفی می کند و در بخش سوم طی مواد ۱۰ تا ۱۶ به اقدامات و تمهیدات مختلف حمایت از بزه دیدگان قاچاق انسان تصریح می کند. این کنوانسیون در قیاس با پروتکل پالمو از لحاظ توجه به حقوق قربانی و بزه دیده و حمایت از او بهتر و مناسب تر می باشد، زیرا اقدامات حمایتی خاصی را برای بزه دیدگان پیش بینی کرده است و به نوعی بهترین سند بین المللی موجود در زمینه قاچاق اعضای بدن انسان می باشد. مثلا: امکان دسترسی به بازار کار و آموزش برای بزه دیده یا پیش بینی دوره ی بهبودی و امکان تجدید اجازه ی اقامت و... از مهمترین این موارد است.^۱ با این حال، کنوانسیون شورای اروپا در مورد مبارزه با قاچاق انسان، قاچاق به مرزهای فراملی و گروه های سازمان یافته محدود نشده و قاچاق در سطح داخلی و به وسیله گروه های غیرسازمان یافته نیز قاچاق انسان اعلام و بر لزوم جرم انگاری آن تاکید شده است. کنوانسیون مذکور در ماده ی ۱ با تصریح به اهداف کنوانسیون، در بند ب مقرر کرده است.

اهداف این کنوانسیون عبارتند از:

- ۱- حمایت از حقوق بشر بزه دیدگان قاچاق انسان.
- ۲- طراحی یک چارچوب جامع برای حمایت کمک به بزه دیدگان.

هر یک از دولت های غیر اروپائی نیز میتوانند براساس ساز و کار پیش بینی شده در ماده ی مزبور به آن ملحق شوند، چنان که دولت آمریکا کنوانسیون مزبور را امضاء کرده است. در میان کشورهای عضو اتحادیه اروپائی نیز فقط برخی کشورها مثل فرانسه، انگلیس و هلند و... آن را امضاء و تصویب کرده اند.^۱ نظر به اینکه شناسائی بزه دیدگان قاچاق انسان به منظور برداشتن اعضا، برای استفاده از مزیت ها و یا اعمال حمایت های مقرر، نقشی مهم ایفا می کند، کنوانسیون مزبور، برخلاف پروتکل پالمو که برای بزه دیدگان ساکت است، به عنوان اولین تمهید حمایتی برای بزه دیدگان قاچاق انسان، به موضوع شناسائی آنها تصریح کرده است.^۲ در سایر مواد به دوره ی بهبودی و اجازه اقامت و کمک های پزشکی و مسکن و... را برای بزه دیدگان جرم قاچاق انسان به منظور برداشتن اعضا که در کشور مقصد هدف این جرم قرار گرفته اند پیش بینی کرده است.

۴۱۰

بند چهارم: سایر نشست های بین المللی در رابطه با ممنوعیت قاچاق اعضا بدن انسان

در رابطه با خرید و فروش اعضای بدن انسان و بتبع آن قاچاق این اعضا، سازمان های بین المللی و منطقه ای در اقصی نقاط جهان به بررسی و ممنوعیت این عمل اقدام کرده اند. در جنوب شرق آسیا اتحادیه ملل جنوب شرق آسیا (آ.سه.آن) که یک سازمان سیاسی، اقتصادی،

15 Raffaelli, 2009: 205-222

^۱6 Morehouse, 2009:153

فرهنگی است به جرم انگاری و تعقیب مرتکبان آن پرداخته است.^۱ همچنین انجمن بین‌المللی جامعه نفرولوژی برای رسیدگی فوری به مشکلات فروش ارگان‌های بدن و پیوند عضو و قاچاق اعضای اهداکنندگان در چارچوب کمبود عضو، یک نشستی را با شرکت ۱۵۰ نماینده علمی و نهاد‌های پزشکی و دولت‌ها از سراسر جهان از جمله ایران در سال ۲۰۰۸ در شهر استانبول ترکیه برگزار کرد. اصل ممنوعیت تجاری سازی اعضای بدن، برای اولین بار در سطح بین‌المللی، در قطعنامه ۲۹ کمیته وزرا شورای اروپا مطرح شد، شورای اروپا در کنوانسیون حقوق بشر و زیست پزشکی اروپا مصوب ۱۹۹۷ در ماده ۲۱ صریحاً مقرر کرد: بدن انسان و اجزای آن نباید برای کسب منفعت مالی مورد خرید و فروش قرار گیرد. این کنوانسیون همچنین خارج سازی اعضای انسان را تنها با ارائه اطلاعات و رضایت کتبی و صریح مجاز می‌داند. ماده ۲۲ پروتکل الحاقی این کنوانسیون در رابطه با پیوند اعضا و بافت‌های انسانی ۲۰۰۲ نیز علاوه بر تصریح به ممنوعیت کسب مزایا و منفعت مالی از راه خرید و فروش اعضای بدن انسان، از دولت‌ها خواسته است تا برای قاچاق عضو مجازات‌های مناسبی را در نظر گیرند.^۲ بنابراین مجمع پارلمانی توصیه کرد که دولت‌ها آشکارا مسئولیتی جنایی برای تجارت اعضا در اصول ملی جنایی خود ایجاد کنند به طوری که دلالت آن، جراحان، کارکنان بیمارستان و پرستاران و تکنسین‌های آزمایشگاه‌های پزشکی دخیل در مراحل پیوند عضو غیر قانونی و همچنین کارکنان درمانی که اطلاعاتی در باره‌ی توریسم پیوند فراهم می‌کنند و این مورد را به سازمان‌های بهداشتی و درمانی اطلاع نمی‌دهند را در برگیرد. پارلمان اروپا در سال ۲۰۰۷ نیز اقدام جدیدی برای مبارزه با قاچاق اعضای بدن انسان طرح ریزی کرد و با پرداختن به رابطه قاچاق اعضا و آمار و ارقام اهدای داوطلبانه از طریق بانک پیوند، قاچاق اعضا را موجب تضعیف اعتبار نظام اهدای داوطلبانه و انسان دوستانه ارزیابی کرد و از دولت‌های عضو تقاضا کرد که علیه جریان قاچاق پیوند و قاچاق اعضا و اندام‌های بدن انسان تدابیر لازم را اتخاذ کنند.

نک: بروجردی، ۱۳۸۰: ۱۵۷.^۱

نک: عینی، نظری، ۱۳۹۲: ۱۰.^۲

نتیجه گیری

بر اساس یافته های بدست آمده در این مطالعه تحلیلی، به وضوح قابل مشاهده است که دلایل مختلف و قانع کننده ای برای افزایش قاچاق اعضای بدن انسان در کشورهای مختلف جهان وجود دارد. از جمله این دلایل میتوان فشار اقتصادی و فقر را در کشورهای کمتر توسعه یافته و جهان سومی و عدم کنترل دقیق مرزها و یا عدم نظارت یا فساد مسئولین مربوطه را در این موضوع نام برد. همچنین فقدان فرصت های آموزشی و شغلی حاکی از آن است که افراد به دادن و فروش اعضای بدن خود به صورت داوطلبانه و با انگیزه کسب منافع مالی تمایل پیدا کرده اند. به این عوامل می توان فهرست های طولانی دریافت کنندگان عضو در بیمارستان ها و وجود سود هنگفت برای قاچاقچیان در این جرم را نیز اضافه کرد. اهمیت این جرم به حدی است که تمام سازمان های فراملی و جهانی همچون سازمان ملل متحد و سازمان بهداشت جهانی و جامعه نفرولوژی و...، کشورها و دولت های عضو را به جلوگیری از این پدیده شوم و انجام اقدامات پیشگیرانه و مبارزه با این جرم دعوت می کنند. از دیگر دلایل افزایش و گسترش این پدیده غیرانسانی و ضد حقوق بشری عدم وجود قوانین مناسب چه در سطح ملی و چه در سطح بین المللی می باشد هر چند کنوانسیون ها و قوانین موجودی که در چندین سال گذشته به تصویب رسیده است پیوند عضو غیرقانونی و تجاری سازی اعضای بدن و به طور کلی قاچاق اعضای بدن انسان را منع کرده است و دولت ها را دعوت به انجام اقدامات پیشگیرانه و همکاری در مبارزه با این جرم کرده است ولی نه تنها آمار این جرم کاهش نیافته است بلکه قاچاق اعضای بدن انسان به طور چشمگیری گسترش یافته است. جامعه بین المللی بخش وسیعی از امکانات و نیروهای قضایی و پلیسی خود را بکار گرفته است تا از این پدیده شوم جلوگیری کرده و از بزه دیدگان این گونه جرایم سازمان یافته فراملی حمایت نماید. راهبرد حمایت از بزه دیدگان با انگیزه پیشگیری از وقوع مجدد جرم و از آن روست که آن ها قربانی یک جرم اند و نه لزوما مجرم. حمایت از بزه دیدگان قاچاق اعضای بدن انسان متکی به دلایل انسانی و بر مبنای ارزش های حقوق بشری است و بارزش های اسلامی مبنی بر

دستگیری از اشخاص آسیب پذیر و کمک به آنها نیز موافق است. حمایت از قربانی به جلب اعتماد او به سازمان های قضایی مربوطه و همکاری او با مقامات صلاحیت دار و در نتیجه اجرای عدالت کمک می کند و راه بازگشت قربانی به جامعه را هموار می کند. یکی دیگر از عوامل اینکه با وجود اسناد بین المللی مختلف موفقیت چشمگیری در پیشگیری و برخورد از این جرم حاصل نشده، ناهماهنگی و عدم تبادل اطلاعات و یکسان نبودن اقدامات انجام شده بین کشورهای عضو ایترپل می باشد که بی تاثیری اقدامات کشورها و مقررات مندرجه در اسناد بین المللی را در پی داشته است. همچنین مسئله قاچاق اعضای بدن انسان یا قاچاق انسان به منظور برداشتن اعضا بسیار مهمتر از آن است که با چند کنوانسیون بین المللی به مقابله و مبارزه با آن پرداخت. یکی از راه های موثر و کارآمد برخورد با این پدیده این است که این موضوع در کنار جنایات بین المللی و علیه بشریت اساسنامه دیوان بین المللی کیفری باشد و از مصادیق آن تلقی شود و دیوان در مقام رسیدگی به این جرایم برآید. همچنین پیش بینی اصل صلاحیت جهانی برای کشورها برای مقابله با این جرم شود تا بدین وسیله با رسیدگی قضایی به این معضل جهانی سعی در برخورد و مبارزه بهتر و هماهنگ تر با این جرم شود. از طرفی دیگر تمامی کنوانسیون ها و اسناد بین المللی مطرح شده در بحث برداشت اعضای بدن انسان را ذیل مبحث قاچاق انسان ذکر می کنند و هیچ کدام به برداشت و قاچاق اعضا، بافت ها و سلول های بدن به معنای اخص اشاره ای ندارند که این خود خلاء بزرگی در این زمینه می باشد. در این زمینه نیز هر چند کشور ما ایران به عضویت بعضی از کنوانسیون ها در آمده است و بعضی از آنها را امضا کرده است ولی هنوز چندین سال است به دلایل مختلف آن را تصویب نکرده است. در نظام حقوقی ایران در راستای مبارزه به این پدیده غیر انسانی گام هایی هر چند کوچک برداشته است و قانون قاچاق انسان را در سال ۱۳۸۳ به تصویب رسانده است و در صدد اصلاح قانون مذکور و سایر قوانین مرتبط به منظور پیشگیری و مبارزه بهتر با قاچاق اعضای بدن انسان و حمایت از قربانیان و بزه دیدگان می باشد که خلاء نبود آن حس می شود.

منابع و مأخذ

الف) کتب فارسی

- ۱- دهخدا، علی اکبر، (۱۳۳۹)، لغتنامه دهخدا، ۵۰ جلدی، جلد ۳۸، چاپ سیروس، تهران.
- ۲- ساکی، محمدرضا، (۱۳۹۰)، حقوق کیفری اقتصادی، چاپ دوم، انتشارات جنگل، تهران.
- ۳- عمید، حسن، (۱۳۵۵)، فرهنگ عمید، مؤسسه ی انتشارات امیر کبیر، چاپ اول، تهران
- ۴- قانون قاچاق انسان ۱۳۸۳ و لایحه اصلاح قانون قاچاق انسان.
- ۵- قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲
- ۶- قطعنامه های سازمان جهانی بهداشت (WHO)
- ۷- قطعنامه های سازمان ملل متحد ۲۰۰۴
- ۸- لنگرودی، محمد جعفر، (۱۳۷۷)، کتاب ترمینولوژی حقوق، چاپ دوم، انتشارات گنج دانش، تهران.
- ۹- معین، محمد، (۱۳۷۳)، فرهنگ فارسی، ۳ جلدی، چاپ پنجم، جلد ۲، موسسه ی انتشارات امیر کبیر، تهران

ب) مقالات

- ۱- اسلامی، رضا، ابوترابی، فاطمه، (۱۳۹۸)، نقد اقدامات تقنینی در مقابله با قاچاق انسان در حقوق ایران با تاکید بر موازین بین المللی حقوق بشر، مجله حقوقی بین المللی، شماره ۶۱، پاییز و زمستان، تهران.

- ۲- بروجردی، محمد، (۱۳۸۰)، اتحادیه ملل جنوب شرق آسیا، وزارت خارجه، تهران.
- ۳- خواجه صالحانی، عباس، مهرپور، مهدی، (۱۳۹۶)، قاچاق اعضای بدن در ایران و اسناد بین الملل، پژوهش های حقوقی و قضایی، دوره اول، تهران.
- ۴- عینی، محسن، نظری، زهرا، (۱۳۹۲)، قاچاق عضو در اسناد بین المللی و حقوق داخلی، شماره ۶، زمستان، دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
- ۵- میرمحمد صادقی، حسین، (۱۳۷۷)، حقوق جزای عمومی، مجموعه مقالات، تهران، نشر میزان، تهران.

ج) منابع لاتین

- 1- Braspenning, Cindy (2006). "Human Trafficking in the Netherland: The Protection of and Assistance to Victims in Light of Domestic and International Law and Policy". Intercultural Human Rights Law Review.
- 2- Pearson, Elaine, (2004) Coercion in the Kidney Trade? Deutsche Gesellschaft fur Technische Zusammenarbeit, Eschborn, Germany.
- 3- Raffaelli, Rosa (2009). "The European Approach to the Protection of Trafficking Victims". German Law Journal.
- 4- The Declaration of Istanbul on Organ Trafficking and Transplant Tourism, (30 April to 2 May 2008) the Transplantation Society and International Society of Nephrology in Istanbul, Turkey.
- 5- Morehouse, christal (2009). Combating Human Trafficking. Berline: Vs-verlag.

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی